

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА В ХХІ СТОЛІТТІ

Аліна БОРСУК

І АЌАІ ²Ї ДААЌЕБ ААІ І В Ї АІ ²ЌІ УІ АЕІ І І І ²×І І - А²ВЕУІ І НЌ²
І ²АІ ДЕ^а І НЌА: ЇАЕІ І І І ²ДІ І НЌ² ООІ ЕЌІ І ОААІ І В,
ОАЕЌІ ДЕ АААІ ОАЌ² АІ ОІ І А АЕІ ААЕ²ЇАЌ²

Розглянуто механізм регулювання в цілому, а також механізм регулювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств зокрема, закономірності його функціонування. Досліджено фактори адаптації механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності до умов глобалізації.

The adjusting mechanism is examined, as well as the mechanism of adjusting of foreign economic activity of enterprises, conformity of its functioning. The factors of adaptation of mechanism of adjusting of foreign economic activity are probed to the terms of globalization.

Державне регулювання забезпечує здійснення зовнішньоекономічної діяльності, реалізується державними органами з різним правовим статусом та повноваженнями. Досконалі режими та механізми взаємодії цих органів державного регулювання зовнішньої торгівлі досі не створені, що послаблює позиції будь-якої держави в умовах глобалізації. Стримують подальше реформування АПК й гальмують розвиток сільської місцевості часті внесення змін та доповнень до чинного податкового законодавства, які не стимулюють залучення інвестицій в аграрний сектор економіки. Це не дає змоги забезпечити прозорість, цілісність і послідовність податкової системи, і в Україні податкова система в цілому залишається нереформованою. Тому вивчення механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств, зокрема, закономірностей функціонування та факторів адаптації до умов глобалізації, залишається актуальним на сьогодні.

Теоретичні, методологічні та практичні питання, пов'язані з вивченням механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності сільськогосподарських підприємств, висвітлено в роботах зарубіжних та вітчизняних вчених, зокрема: О. А. Гацинського [1, с. 10–17], Н. М. Грущинської [2, с. 80–86], А. Д. Діброви [3, с. 272–356], В. С. Загорського [4, с. 214–218], М. М. Єрмошенка [5, с. 27–37], П. В. Круша [6, с. 8–17], Ю. М. Лопатинського [7, с. 203–260], Е. В. Лук'яненка [8, с. 13–25], О. М. Луцкова [9, с. 172–195], А. А. Мазаракі [10, с. 66–112], Н. В. Осадчої [11, с. 134–145], Л. М. Письмаченка [12, с. 74–238], В. Р. Сидоренка [13, с. 296–310], С. Ю. Хамініча [17, с. 73–133] та ін. Вченими-економістами розкриваються теоретико-методологічні засади державного управління зовнішньоекономічною діяльністю в умовах розвитку інтеграційних процесів в Україні, функції державного регулювання та контролю зовнішньоторговельної діяльності на рівнях законодавчої та виконавчої влади, теоретичні положення бюджетного регулювання та основи бюджетної системи і оподаткування розвитку агропромислового комплексу України, удосконалення механізму державного регулювання сільськогосподарського виробництва в умовах інтеграції України до СОТ. Розглядаються теоретико-методологічні проблеми зовнішньоекономічних зв'язків, глобалізації економіки та її взаємодії з процесами економічного розвитку, питання удосконалення регулювання розвитку виробничого потенціалу регіону, обґрунтовується система заходів забезпечення його інноваційності тощо.

Механізм регулювання розвитку агропромислового комплексу здійснюється завдяки формуванню аграрної політики держави, підтримці певного кредитного і податкового механізмів, механізму квотування експорту та імпорту, формуванню виробництва сільськогосподарської продукції, роз-робці правових аспектів діяльності товаровиробників. Але закономірності механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств та фактори адаптації до умов глобалізації висвітлені недостатньо інтегративно та цілісно.

Метою статті є виявлення закономірностей функціонування механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств, визначення факторів адаптації до умов глобалізації.

Досягненню мети сприяли діалектичний метод пізнання й абстрактно-логічний – при узагальненні теоретичних і методологічних положень механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств та формулюванні висновків; інституціональний підхід – при виявленні особливостей соціально-економічної поведінки товаровиробників і причинно-наслідкових зв'язків у механізмах ринкової взаємодії аграрних підприємств; структурно-функціональний метод – при дослідженні механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності як структурно виділеної цілісної системи аграрних відносин.

Поштовх для формування глобальної фінансової системи та світової інформаційної мережі дає розвиток світової економіки. Глобалізація як процес розвитку стійких зв'язків між національними економіками окремих країн стала головним законом світового розвитку, внаслідок чого вони стають органічною частиною світового господарства. Світові стандарти, які запроваджуються все більшою кількістю країн, починають у зв'язку з цим домінувати. Як зазначає вчений-економіст Ю. М. Лопатинський, "управління на макроекономічному рівні в аграрному секторі пов'язане з такими чинниками: створення умов та сприятливого клімату для розвитку виробництва в галузі; державна підтримка галузі, надання дотацій, субсидій тощо; цінове регулювання з метою уникнення диспаритету цін; кредитна політика; податкова політика; сприяння розвитку інфраструктури галузі; регулювання зовнішньоекономічної діяльності" [7, с. 211].

Сукупність інструментів, що забезпечують функціонування управлінських процесів та відносин в рамках певних параметрів для отримання потрібних показників та досягнення потрібного ступеню задоволення споживачів відображає механізм регулювання. Державне регулювання повністю або частково застосовується по відношенню до підприємств та організацій. Це має важливе значення для економіки та суспільства, що представляє небезпеку для суспільства та потребує значної фінансової допомоги. Зазначимо, що механізм регулювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств – це сукупність методів та засобів, що поєднує пряме законодавче регулювання експортної та імпоротної діяльності підприємств з економічними важелями (податками, митними зборами та платежами, декларуванням товарів, обов'язковим продажем частини валюти та інше), що покликаний захищати та покращувати структуру внутрішнього ринку. Створення найбільш сприятливих умов для залучення економіки країни в систему світового поділу праці; захист економічних інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності; забезпечення збалансування економіки та рівноваги на ринку; впровадження заходів, пов'язаних із заохочуванням конкуренції, ліквідації монополізму у сфері зовнішньоекономічної діяльності; стимулювання прогресивних структурних змін в економіці – головні цілі регулювання.

Методи та засоби регулювання зовнішньоекономічної діяльності поділяють на такі основні групи: фінансові регулятори – імпоротно-експортне фінансування, експортні субсидії, страхування та гарантії; тарифне та податкове регулювання – імпорتنі тарифи, митні збори, експортне мито, тарифні квоти, внутрішні податки на експорт чи імпорт; валютні регулятори, до яких належать девальвація та ревальвація, а також режим обміну національної валюти на іноземну; ціни та ефективність – регулювання експортно-імпорتنих цін, мінімальні експортно-імпорتنі ціни, вимоги до ефективності експорту; державні регулятори – державна монополія та торгівля на деякі види експорту та імпорту, урядові закупівлі; технічні інструменти – стандарти та інші технічні вимоги, правила митної оцінки товару та його походження; адміністративні інструменти – реєстрація учасників зовнішньоекономічної діяльності та реєстрація експортно-імпорتنих угод, правила ведення документації у сфері зовнішньоекономічної діяльності, ліцензування експорту та імпорту, ембарго та контроль експорту та імпорту; комплексні заходи з регулювання внутрішньої та зовнішньої рівноваги – антидемпінгові, компенсаційні та захисні заходи проти субсидування, добровільні обмеження експорту; специфічні заходи – особливі правила зустрічної торгівлі, специфіка антимонопольного регулювання експорту та імпорту [13, с. 66–70].

Провідне місце в механізмі регулювання зовнішньоекономічної діяльності відіграє аграрний сектор економіки. Він характеризується: необхідністю гарантування продовольчої безпеки країни та мінімізацією її залежності від зовнішнього постачання продукції; важливістю регулювання міжгалузевих відносин для гарантування прибутковості та стабільності сільськогосподарського виробництва; специфіки сільського господарства та виробництва, ризиками, впливом зовнішніх факторів, сезонністю робіт та ін. Поточна економічна ситуація і довгострокові цілі розвитку галузі, світова кон'юнктура, майбутні потреби ринку сільського господарства зумовлюють вибір механізмів державного регулювання в аграрному секторі. Виходити із необхідності врахування тенденцій розвитку світових економічних процесів, вимог об'єктивних економічних законів та ринкової економіки тощо потрібно при обґрунтуванні

цілей та напрямів державного регулювання аграрного сектора. До цих чинників належать: необхідність підвищення рівня конкурентоспроможності продукції сільського господарства у зв'язку з потенційним посиленням конкурентної боротьби після входження до СОТ; врахування як продовольчої, так і інших функцій: економічної, соціальної, екологічної, інноваційної та інформаційної; концентрація наявних бюджетних коштів на напрямках, що забезпечують максимальний ефект від вкладених засобів та освоєних інновацій; підвищення ефективності менеджменту на сільськогосподарських підприємствах в забезпеченні їх високоефективного й стійкого функціонування і розвитку; відмова від переважання ситуативного регулювання економічних процесів на користь регулювання на основі розробки відповідної стратегії й стратегічного плану з метою досягнення певних стратегічних цілей розвитку галузі, які б відповідали інтересам інноваційного розвитку країни й потребам усього населення [3, с. 354–356].

Податкова база безперервно переглядається. Впродовж останніх років найбільших змін зазнав податок на додану вартість (ПДВ). У 2008 р. було розпочато нову реформу бази оподаткування ПДВ. Уряд скасував прості векселі за ПДВ на імпорتنу продукцію, що стимулювало миттєве зростання надходжень від ПДВ (до 10,6% ВВП у 1-у півріччі 2008 р.); проте згодом обсяг імпорту скоротився внаслідок девальвації гривні, і надходження від ПДВ на кінець 2008 р. дещо зменшилися (9,5% ВВП за 2008 р.). Разом з тим, частка ПДВ у структурі дохідної частини державного бюджету зросла з 27% у 2007 р. до 30,9% у 2008 р. На кінець 2008 р. спостерігався зростаючий тиск щодо скорочення податкової бази. Влада вважає зменшення податкового тягаря способом подолання економічних проблем, а деякі законодавчі ініціативи передбачали певне звуження податкової бази щодо ПДВ та податку на прибуток підприємств. Підтримка державою сільськогосподарського виробництва представлена на рис. 1.

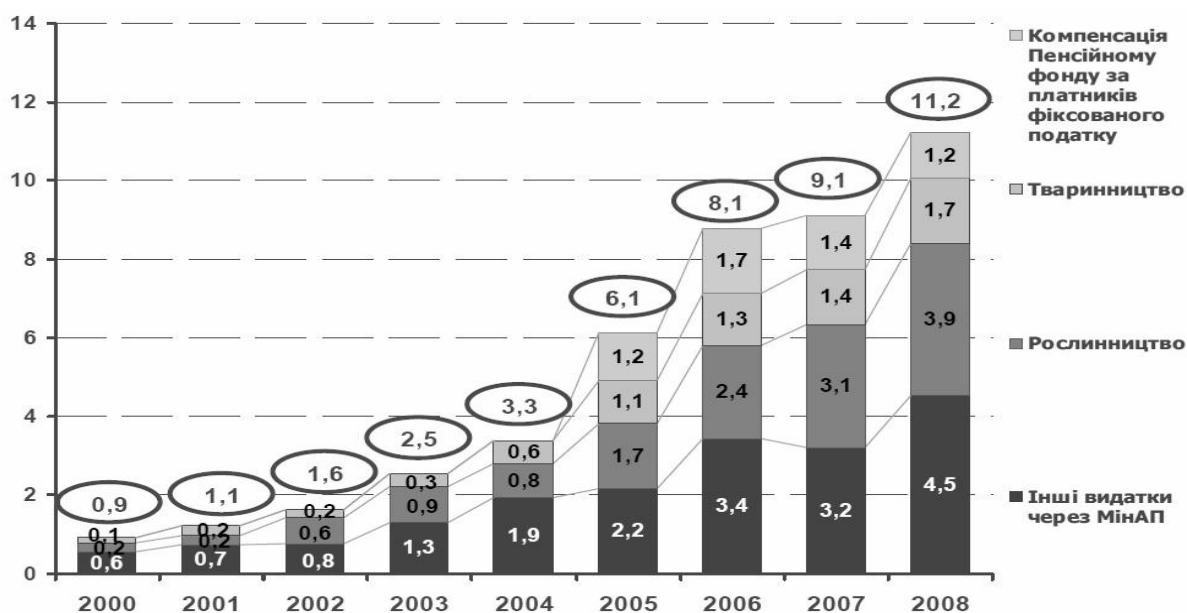

Рис. 1. Державна бюджетна підтримка сільськогосподарського виробництва, % (2004–2008 рр.)

Джерело: наведено за даними Міністерства аграрної політики України від 29.01.2009 р.

Аналізуючи дані рис. 1, можемо зробити висновок, що державна підтримка збільшується, порівняно з попередніми роками (загальна державна підтримка склала 11,2%, а в 2000 р. лише 0,9%). Найбільшу частку становлять інші видатки через Міністерство аграрної політики, що в 2008 р. склали 4,5%, а найменша частка належить компенсаціям Пенсійному фонду за платників фіксованого податку – 1,2%. Державна підтримка дуже необхідна сільгоспвиробникам та агропромисловому комплексу, що і показує даний графік, державне зацікавлення в сільському господарстві з кожним роком стає більшим.

Стосовно регулювання імпорту потрібно підтримувати національних виробників та не забувати, що зайвий протекціонізм шкодить розвитку тих самих виробників та обмежує конкурентне середовище, стримує інтеграцію сільського господарства України на світовому ринку. В стимулюванні експорту

слід підтримувати доступ до іноземних ринків збуту вітчизняної продукції сільськогосподарства. Водночас, експортна продукція аграрного походження здебільшого низькотехнологічна з невеликою глибиною переробки, що залишає Україну у групі сировинно-ресурсних постачальників. Збалансованість експорту та імпорту пов'язана із зовнішньоекономічною діяльністю, що здійснюється під тиском глобалізаційних процесів. Зниження ставок імпорتنних тарифів на сільськогосподарські товари не відбувалось одночасно зі вступом до Світової Організації Торгівлі. Так, останніх 5 років в Україні спостерігається тенденція зниження захисту внутрішнього ринку сільськогосподарських товарів. Ще до запровадження імпорتنних тарифів, погоджених під час вступу України до СОТ (до 16. 05. 2008 р.), поступово ставка імпортного мита у перерахунку в адвалерний еквівалент знижувалася завдяки зростанню світових цін на продовольство. Найбільше зниження імпорتنних митних тарифів на більшість сільськогосподарських товарів відбулося ще у 2005 р. (рис. 2).

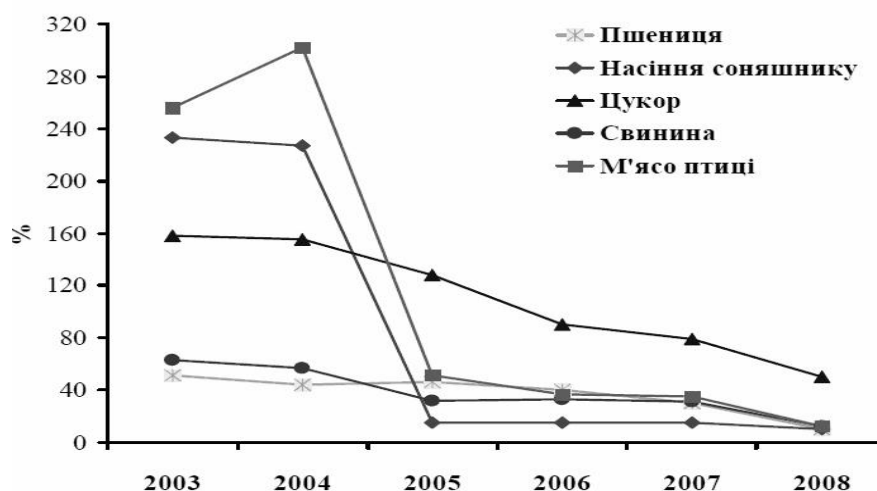

Рис. 2. Діючі ставки імпорتنних мит в адвалерному еквіваленті в Україні на окремі сільськогосподарські товари, 2003–2008 рр.

Джерело: наведено за даними Держкомстату України від 29.01.2009 р.

Зниження імпорتنних тарифів, яке відбулось після вступу України до СОТ, також відіграло свою роль у збільшенні обсягів імпорту. Особливо це стосується свинини, на яку імпортні тарифи у середньому зменшились у 4 рази, та м'яса птиці, де зменшення становило від 2 до 6 разів залежно від виду продукції. На 91% ці дві групи і сформували загальний імпорт м'ясопродуктів в Україну: свинина – 49%, а м'ясо птиці – 42%.

Проблему підвищення конкурентоспроможності української продукції, особливо за ціновим фактором, загострили значні обсяги імпорту м'яса та м'ясопродуктів. В більшості випадків м'ясна сировина ввозилась для перероблення на м'ясопереробних підприємствах, які мали певні труднощі із завантаженням існуючих виробничих потужностей через брак недорогої та якісної м'ясної сировини. Лібералізація митного режиму сприяла вдосконаленню конкурентного середовища на внутрішньому ринку, що в результаті надало можливість споживачу вибирати найкращу пропозицію за асортиментом, якістю та ціною. Збільшення імпорту м'ясної сировини загострило конкуренцію на внутрішньому ринку та в більшій мірі мало негативні наслідки для українських підприємств з високими виробничими витратами та низькою продуктивністю. Але разом з відкриттям внутрішнього ринку для імпортної продукції угодами СОТ передбачено розгалужений механізм захисту внутрішнього ринку. Так, з 17 березня 2009 р. Україна порушила антидемпінгове розслідування імпорту половинок та четвертинок курей свійських, ніжок та їх частин зі США та Бразилії. Загалом, після вступу до СОТ, Україна для захисту національного виробника порушила вже шість антидемпінгових та спеціальних розслідувань. Вступ України до СОТ та, як наслідок, лібералізація імпортного митного режиму призвели до більш вільного доступу товарів з країн-членів СОТ на український внутрішній ринок та збільшення обсягів імпорту. З червня по грудень 2008 р. зростання імпорту товарів склало 35% до аналогічного періоду 2007 р.

Безперечно, процес глобалізації позитивно впливає на нашу державу: відбувається лібералізація торгівлі через зниження ставок ввізного мита, країни-члени ЄС запроваджують єдину торговельну, аграрну, митну політику, націлену на захист вітчизняного товаровиробника. Інтеграційні процеси повинні органічно поєднувати відкритість української економіки та елементи протекціонізму, що не суперечить принципам СОТ. Особливу увагу необхідно приділити сприянню розвитку експортних виробництв, здатних поповнити валютні надходження країни. Підвищення ефективності митного регулювання експортно-імпортних операцій необхідно узгоджено поєднувати із завданнями структурної перебудови національної економіки. Тому потрібна цілеспрямована диференціація ставок митного тарифу з метою сприяння виконання зазначених завдань. До тарифних та нетарифних засобів регулювання імпорту необхідно підходити обережно, проводити ретельний аналіз можливостей вітчизняного виробництва замінити іноземну продукцію за якісними параметрами. Законодавча база врегульовує сферу інтелектуальної власності, ввізне мито на сільськогосподарську продукцію, експортне мито на насіння олійних культур, аудиторську діяльність, автомобільну промисловість, антидемпінгове законодавство, оподаткування сільськогосподарських підприємств [14, с.132–140].

Отже, основними факторами адаптації до умов глобалізації є: створення всіх необхідних умов для виробництва продукції в екологічно чистих умовах та збереження стану навколишнього середовища; встановлення, регулювання правил поведінки в аграрному секторі державою; визначення ефективних підходів державного управління в сільському господарстві; постійне регулювання ціноутворення та створення моделей з метою прогнозування негативних наслідків; недискримінація та національний режим у сфері оподаткування (застосування різних ставок ПДВ, акцизу для вітчизняних та імпортних товарів); фінансова підтримка та застосування ефективних механізмів регулювання аграрного сектора, що відповідають вимогам процесів глобалізації; здійснення постійного моніторингу зовнішнього та внутрішнього середовища; стимулювання інновацій сучасних засобів виробництва, розвитку насінництва, селекції, відповідність практики та законодавства у сфері технічного регулювання (стандартизація та сертифікація), а також санітарних та фітосанітарних заходів вимогам угод СОТ; постійне інформаційне забезпечення тощо.

Таким чином, виходячи з вищесказаного, можна зробити наступні висновки:

1. Механізм регулювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств представляє собою сукупність методів та засобів, що поєднує пряме законодавче регулювання експортної та імпортної діяльності підприємств з економічними важелями та покликаний захищати, покращувати структуру внутрішнього ринку.

2. Основні фактори адаптації механізму регулювання до умов глобалізації, які охоплюють як державний, так і міжнародний рівні, допоможуть вдосконалити адаптацію управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств до умов ринку.

3. Закономірностями функціонування механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств є: відсутність комплексності у проведенні державної політики підприємств щодо сприяння експорту агропродукції; виважена підтримка національних виробників; підтримання доступу до іноземних ринків збуту вітчизняної продукції сільського господарства; відсутність відповідного субсидіювання; недосконалість податкового регулювання; встановлення справедливих та розумних мит, зборів та платежів; запровадження ліцензування товарів та ін.

Перспективи подальших наукових досліджень в цьому напрямку пов'язані з розробкою та вдосконаленням механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств та систематизацією факторів адаптації до умов глобалізації.

Література

1. Гащицький О. А. Концепція механізму адаптації митної політики України в умовах лібералізації міжнародної торгівлі / О. А. Гащицький // *Зовнішня торгівля: правл та економіка*. – 2007. – № 3 (32). – С. 10–17.
2. Грущинська Н. М. Теоретичні основи європейської економічної інтеграції України: [монографія] / Н. М. Грущинська. – К.: Видавець Корбуш, 2008. – 232 с.
3. Діброва А. Д. Державне регулювання сільськогосподарського виробництва: теорія, механізм, практика: [монографія] / А. Д. Діброва. – К.: ВГД "Формат", 2008. – 488 с.
4. Загорський В. С. Бюджетна система та оподаткування в Україні: проблеми розвитку: [монографія] / В. С. Загорський. – Х.: ВД "ІНЖЕК", 2008. – 288 с.

5. Сучасні проблеми розвитку національної економіки і шляхи їх розв'язання: [колективна наукова монографія] // за наук. ред. д.е.н., проф. М. М. Єрмошенка. – К.: Національна академія управління, 2008. – 452 с.
6. Круш П. В. Регулювання економіки: теоретичні та прикладні аспекти: [монографія] / П. В. Круш, І. А. Максименко. – К.: НТУУ "КПІ", 2008. – 424 с.
7. Лопатинський Ю. М. Трансформація аграрного сектора: інституціональні засади: [монографія] / Ю. М. Лопатинський. – Чернівці: Рута, 2006. – 344 с.
8. Лукьяненко Е. В. налоговое регулирование международной торговли товарами: [монография] / Е. В. Лукьяненко. – Донецк: НАН Украины. Ин-т экономики пром-сти, 2008. – 112 с.
9. Луцків О. М. Виробничий потенціал регіону: інноваційний вимір: [монографія] / О. М. Луцків. – Львів: НАН України. Інститут регіональних досліджень, 2008. – 242 с. (Серія "Проблеми регіонального розвитку").
10. Мазаракі А. А. Зовнішньоторговельні аспекти конкурентної політики України в умовах СОТ: [монографія] / А. А. Мазаракі, В. В. Юхименко, О. П. Гребельник, Т. М. Мельник [та ін.]; за заг. ред.: А. А. Мазаракі. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 309 с.
11. Осадча Н. В. Системне уявлення щодо регуляторного митного режиму в глобалізації зовнішньоекономічної діяльності / Н. В. Осадча // Вісник економічної науки України. – 2009. – № 1. – С. 134–145.
12. Письмаченко Л. М. Державне управління зовнішньоторгівельною діяльністю в Україні: регулювання та контроль: [монографія] / Л. М. Письмаченко. – Донецьк: ТОВ "Юго-Восток, Лтд", 2008. – 366 с.
13. Сиденко В. Р. Глобализация и экономическое развитие: [монография] / В. Р. Сиденко. – К.: Феникс, 2008. – 367 с.
14. Хамініч С. Ю. Митно-тарифне регулювання в умовах інтеграції України до світового господарства: [монографія] / С. Ю. Хамініч. – Д.: Наука і освіта, 2008. – 210 с.